

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

DEPARTAMENT D'ECONOMIA APLICADA

FACULTAT DE CIÈNCIES SOCIALS
LLICENCIATURA EN CIÈNCIES DEL TREBALL

**SISTEMES LABORALS TERRITORIALS I
DESENVOLUPAMENT LOCAL**

GUIÓ DEL TEMA 1

EL TERRITORI

GRUPS:

A, F

PROFESSORS:

JOSEP BANYULS

JOSEP V. PITXER

CURS 2008-2009

TEMA 1: EL TERRITORI

- 1) Les aproximacions convencionals al territori
- 2) La perspectiva sistèmica del territori
- 3) Desenvolupament i territori
- 4) Treball i territori
- 5) Territori i globalització econòmica

Textos de suport al tema (annex 1)

Mobilitat obligada per motius de treball a les comarques valencianes (annex 2)

BIBLIOGRAFIA BÀSICA:

FURIO, E. (1996): *Evolución y cambio en la economía regional*, Ariel Economía, Barcelona. Cap. VIII ("Implicaciones del cambio de modelos interpretativos de la economía regional: conceptualización del territorio"), pp. 125-134.

GALLEGRO, J.R. i NACHER, J.M. (coords.) (2001): *Elementos Básicos de Economía. Un Enfoque Institucional*, Tirant lo Blanch, València. Cap. 3, apartat 3 ("El territorio y la economía"), pp. 91-96.

BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA:

CENTELLES, J. (2006): *El buen gobierno de la ciudad. Estrategias urbanas y política relacional*, Plural Editores - IIG - INAP, Bolivia - Barcelona - Madrid. Cap. 1 ("La ciudad"), pp. 31-75.

JACOBS, J. (1986): *Las ciudades y la riqueza de las naciones*, Ariel, Barcelona. Cap. 3 ("Las regiones urbanas"), pp. 52-66.

JÓDAR, P. (dir.) (1998): *El sector textil. Una aproximación territorial*, Ajuntament de Terrassa i ACTE, Terrassa. Cap. 1 ("Marco teórico y conceptual. Elementos para una caracterización de los sistemas industriales insertos en áreas territoriales delimitadas"), pp. 31-58.

PITXER, J.V. (2004): "La dimensió territorial de les activitats productives i l'ocupació", *Noticias de Economía Pública, Social y Cooperativa*, núm. 43, pp. 42-50.

SÁNCHEZ, J.-E. (1991): *Espacio, economía y sociedad*, Siglo XXI, Madrid. Cap. 1 ("El espacio geográfico"), pp. 3-25.

I. LES APROXIMACIONS CONVENCIONALS AL TERRITORI

- 1) La perspectiva convencional identifica el territori amb **una àrea geogràfica**. El territori és **una realitat física i material** que a compleix una doble funció:
 - a) d'una banda, suport físic, contenidor, marc i mitjà de l'activitat humana (allò que podem anomenar “**espai suport**”)
 - b) proporcionar recursos físics i infraestructures emprats en els processos adreçats a satisfer les necessitats humanes (allò que podem anomenar “**espai de recursos**”)

- 2) Al voltant d'aquest concepte de territori **cal destacar algunes qüestions** referides a la relació entre activitat econòmica i espai:
 - a) Els factors de producció (treball i capital) es consideren homogenis en l'espai i qualsevol combinació de factors tindrà la mateixa eficiència productiva en qualsevol espai. L'anàlisi teòrica es centra fonamentalment en explicar els factors de localització de l'activitat econòmica.
 - b) Les diferències territorials deriven de la distribució heterogènia de recursos, (diferent volum de mà d'obra, inversió, capital, infraestructures, etc) i dels costos de transport (de les matèries primeres i dels productes acabats fins al mercat final).
 - c) Es costos de transport són un dels aspectes que afecta a la rendibilitat empresarial i per tant les empreses intentaran minimitzar eixos costos → localització productiva propera a l'origen de les matèries primeres i als mercats finals.
 - d) També les diferències de dotació de factors de producció poden afectar als costos de producció (oferta abundant de mà d'obra, existència d'economies d'aglomeració, etc.)

- 3) **El concepte de regió**. No existeix una definició única i sol definir-se en funció dels objectius de l'anàlisi. En general solen diferenciar-se tres tipus de regions:
 - a) La **regió homogènia**: Les àrees geogràfiques estan articulades com una regió única quan comparteixen característiques uniformes, bé siguin econòmiques, geogràfiques, socials o polítiques (per exemple l'existència d'estructures productives semblants, models homogenis de consum, existència d'un recurs natural predominant, característiques topogràfiques o climàtiques semblants, actituds socials uniformes, identitat regional, etc).
 - b) La **regió nodal o polaritzada**. Està composta per unitats territorials heterogènies estretament interrelacionades funcionalment (fluxos de població, de bens i serveis, de comunicacions). Normalment la regió nodal té un punt que polaritza a la resta de la regió (normalment un nucli urbà important).
 - c) La **regió administrativa o política**: La delimitació política proporciona a l'àrea una unitat administrativa i una certa coherència territorial.

- 4) **Inferències en termes de política econòmica** d'aquesta perspectiva convencional del territori:
- a) **L'objectiu bàsic de la política regional** és disminuir les diferències de renda entre regions.
- Es persegueix reduir les diferències regionals mitjançant el creixement econòmic, concretament a través de mesures que impulsen el creixement econòmic de les àrees més desfavorides o la recuperació de les que es troben en crisi (normalment com a conseqüència de problemes d'alguna activitat localitzada en l'àrea, com ha estat el cas de la mineria o la siderúrgica).
- b) **Els instruments** són diversos, però normalment es concentren les intervencions en una àrea concreta (pols de creixement, zones especials de desenvolupament, àrees de localització preferent, polígons de descongestió, etc).
- i) Són intervencions que en última instància persegueixen variar la dotació relativa de factors, normalment mitjançant inversions directes del sector públic (infraestructures, producció en empreses públiques) o bé a través d'ajudes per a la instal·lació d'empreses en la zona (incentius fiscals o financers).
- ii) Normalment les activitats que es promocionen són activitats industrials.
- c) És un **model de desenvolupament polaritzat i extern**. Es busca la ubicació d'activitats (les quals han estat motor de creixement en determinades àrees) en les zones més desfavorides, i això a través de l'establiment d'incentius d'ubicació. Sovint no són activitats que presenten un fort arrelament en la zona. Es persegueix augmentar l'atractiu local (incentius financers i fiscals, oferta de sol industrial, infraestructures de transport i comunicacions...) d'inversions foranes per tal de propulsar el desenvolupament territorial.

PRINCIPALS TENDÈNCIES DE POLÍTICA REGIONAL EN EL PERÍODE 1950-70.
<p>PROBLEMES DOMINANTS I ORIENTACIÓ DE LAS POLÍTQUES:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Les disparitats interregionals com a problema central ▪ Concentració de les actuacions en: <ul style="list-style-type: none"> ➢ regions desfavorides ➢ regions en crisi ➢ àrees molt congestionades ▪ La política regional té com a objectiu fonamental repartir el creixement (política de redistribució i compensació). Sovint, aquest objectiu s'identifica amb la industrialització (la gran empresa com a paradigma)
<p>MESURES APLICADES:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Incentius a la inversió (en àrees desfavorides) i restriccions administratives (en les zones molt congestionades) ▪ Localització de grans empreses públiques i privades ▪ Acords amb grans empreses privades ▪ Creixement del sector públic en les zones objectiu ▪ Transferències públiques a les economies domèstiques ▪ Inversió en infraestructures (transport i comunicacions)

II. LA PERSPECTIVA SISTÈMICA DEL TERRITORI

- 1) Des d'una perspectiva sistèmica es considera que els actors socials també formen part del territori. És per això que es destaca el **caràcter social i institucional de les realitats territorials**.

- 2) **El territori és molt més que un recipient** (contenedor), no és simplement una realitat física o geogràfica → El territori comprén: l'espai físic, els actors locals (amb uns comportaments determinats) i les relacions (tant les relacions socials entre els actors, com les relacions entre els esmentats actors i l'espai físic)

- 3) Al voltant d'aquesta conceptualització del territori **cal destacar algunes qüestions**:
 - a) Hi ha **múltiples actors territorials**, públics i no públics.
 - b) Al seu torn, al si d'un territori també hi ha **múltiples nivells (plànols o dimensions) de relació entre actors**. A més, són plànols o dimensions d'una mateixa realitat territorial **entre els quals existeix una certa articulació**.
 - c) La **dimensió temporal** és inherent a la noció de territori → Cada territori és el fruit d'un determinat procés històric + Cada territori és una realitat en transformació
 - d) L'**abast espacial (geogràfica)** dels territoris resta definida per les interaccions entre els actors: més intenses a l'interior i més febles amb l'exterior. Des d'aquesta perspectiva, la noció de territori com a sistema ens remet a un àmbit geogràfic que comprén agrupacions de municipis, quelcom molt apropiat al fenomen comarcal
 - e) Tanmateix, els sistemes territorials són **realitats obertes** → Tot i la importància de les relacions intraterritorials, es mantenen relacions amb l'exterior

- 4) **Des d'una perspectiva sistèmica** s'assenyala que és possible concebre el territori com un **conjunt de subsistemes funcionals** (orientats a la consecució de certes funcions) **estretament interconnectats i articulats**. Una de les possibles catalogacions de subsistemes territorials és aquesta:

SUBSISTEMA	CONTINGUT	FUNCIÓ
Cultural	<ul style="list-style-type: none"> ▪ valors, actituds, representacions ▪ normes, comportaments ▪ teixit institucional 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ identitat territorial ▪ regulació de conflictes ▪ determinació d'objectius d'acció ▪ coneixements
Tecnològic	<ul style="list-style-type: none"> ▪ coneixements ▪ saber-fer (aplicables a la producció) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ generació d'innovacions ▪ possibilitar l'adaptació del sistema productiu local
Econòmic	<ul style="list-style-type: none"> ▪ teixit productiu ▪ relacions de producció i intercanvi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ producció ▪ distribució (de bens i serveis)
Espacial	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nuclis de població ▪ vies de comunicació ▪ zones intermèdies 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ poblament ▪ possibilitar interaccions internes (proximitat física) i externes ▪ canalització de fluxos diversos (persones, béns, informació)
Natural	<ul style="list-style-type: none"> ▪ biosfera, hidrosfera, litosfera i atmosfera ("espai físic") 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ subministrament de matèria i energia ▪ recepció de residus

5) **Implicacions** derivades d'aquesta conceptualització territorial:

- a) Tot i que els territoris són entitats de caràcter "local" hi ha dificultats pel que fa a l'establiment dels llinars territorials
- b) Forces diverses poden trobar-se a l'origen de les transformacions territorials
- c) Ens permet albirar els àmbits cap als quals han de dirigir l'atenció els promotors de les iniciatives de desenvolupament local i de les polítiques laborals locals

6) **Inferències d'aquesta perspectiva en la política econòmica:**

- a) **La política regional s'adreça a** afavorir i potenciar el desenvolupament de les capacitats de creixement pròpies de cada zona.
- b) **Les intervencions** es centren més en incidir sobre variables sensibles relacionades amb el **desenvolupament del potencial endogen**: suport a la formació empresarial i dels treballadors, accions d'R+D relacionades amb indústries o activitats arrelades a la zona...

Hi ha un canvi en la orientació de les intervencions: si des de la perspectiva convencional el que es pretenia era "importar" a les zones desafavorides les activitats exitoses d'altres àrees, sota aquest enfocament el que es persegueix es aconseguir un desenvolupament des de la base, amb els elements propis de la zona i en la mesura del possible que des del propi territori es controle el procés de desenvolupament.

- c) **Els actors locals** tenen un paper clau en el procés de desenvolupament

PRINCIPALS TENDÈNCIES DE POLÍTICA REGIONAL DESPRÉS DE LA DÈCADA DELS 70**PROBLEMES DOMINANTS I ORIENTACIÓ DE LES POLÍTIQUES:**

- Generalització de les regions amb problemes. L'orientació ja no consisteix a repartir el creixement, sinó en la prospecció d'activitats noves i en l'ajust estructural
- Escàs marge de maniobra per a les polítiques regionals. Predomini de les polítiques d'ajust de caràcter sectorial/nacional
- Retallada dels recursos disponibles
- Reorientació dels instruments:
 - Major importància dels criteris d'eficiència i competitivitat
 - Anàlisi de les possibilitats de creixement potencial de les regions
 - Major coordinació entre diferents nivells de govern

MESURES APLICADES:

- Descentralització administrativa i autonomia regional
- Cooperació entre els sectors públic i privat
- Incentius per a la reconversió industrial
- Incentius fiscals a la creació d'ocupació
- Incentius a les activitats d'R+D i als serveis a empreses
- Formació professional i empresarial
- Infraestructures tecnològiques
- Polítiques de sistemes metropolitans
- Polítiques de medi ambient
- Foment de pimes (per contraposició a grans empreses)

III. DESENVOLUPAMENT I TERRITORI

- 1) **Desenvolupament:** procés de millora de la qualitat de vida → increment en el grau de satisfacció de necessitats humanes
- 2) Gran varietat de necessitats humanes (materials, afectives, culturals, etc.) + diverses possibilitats (mercantils y no mercantils) de cobertura d'aqueixes necessitats → els **processos de desenvolupament** són processos complexos i no existeix un únic **model de desenvolupament**
- 3) En **societats capitalistes** gran part de les necessitats (no totes) són cobertes a través del mercat → Importància de la producció de mercaderies + una bona part de la població necessita vendre la seua força de treball
- 4) En societats capitalistes el desenvolupament assoleix una bona dosi d'**"economicisme"** (increment en la producció i l'ocupació com a objectiu principal), sense oblidar (tot i que de manera més secundària) altres variables que afecten la qualitat de vida (condicions de treball, entorn ambiental, seguretat davant el futur, participació en les decisions, integració social, etc.)

- 5) Gran part de les necessitats (mercantilitzades o no) són cobertes en l'àmbit local → Importància del **territori com a marc de vida**
- 6) **Desenvolupament local o territorial:** procés de millora de la qualitat de vida (increment en el grau de satisfacció de necessitats) d'una societat local (un col·lectiu que viu i se sent arrelat a un espai local). L'esmentat procés: a) comporta una transformació positiva en los distints plànols o dimensions de les realitats territorials?, i b) quines forces poden generar-lo?.

IV. TREBALL I TERRITORI

- 1) **La mobilitat obligada per motius de treball:**

POBLACIÓ DE 16 I MÉS ANYS OCUPADA, RESIDENT AL PAÍS VALENCIÀ, SEGONS LOCALITZACIÓ DEL TREBALL (ANY 2001)

	Valors	% sobre (1)	% sobre (2)
Municipi de residència	1.061.468	61,9	66,6
Un altre municipi de la mateixa comarca	209.747	12,2	13,2
Un altre municipi d'una altra comarca del PV	298.165	17,4	18,7
Fora del País Valencià	23.431	1,4	1,5
Diversos municipis	122.214	7,1	
TOTAL POR (població ocupada resident) (1)	1.715.025	100,0	
"TOTAL POR" - "Diversos municipis" (2)	1.592.811		100,0

FONT: INE, *Censo de Población y Vivienda 2001* i elaboració pròpia

- 2) **Els mercats locals de força de treball:**
- a) "S'ha caracteritzat al mercat local de treball com aquell en el que la major part de la població resident hi treballa i en el que els empleadors hi recluten la major part de la força de treball" (Jódar, 1998).
- b) "Les àrees de mercat de treball local tenen com a característica principal contenir dins de les seues fronteres la major part dels fluxos residència-treball de la seua població" (Salom i altres, 1997).
- 3) **L'ocupació** és "una relació entre un individu portador d'una formació (en sentit ampli, és a dir, que està proveït d'una «preparació» per a l'ocupació i eventualment d'una experiència professional), un lloc de treball (un conjunt de tasques) i una remuneració (...). L'«ocupació comprén, doncs, tant les condicions d'accés a l'activitat professional com les condicions d'exercici de l'esmentada activitat. → Amb la finalitat d'estudiar els fenòmens laborals a escala territorial, **¿hem de conformar-nos amb l'anàlisi dels desplaçaments entre el domicili i el centre de treball?, ¿tindríem bastant amb l'anàlisi de l'ocupació?**

V. TERRITORI I GLOBALITZACIÓ ECONÒMICA

- 1) Les unitats territorials, posat que són realitats obertes i dinàmiques (ço és, que experimenten processos de transformació territorial), resten sotmeses a **impactes procedents de l'exterior (de l'entorn territorial)**.
- 2) Tanmateix, les unitats territorials gaudeixen d'una certa **capacitat de resposta interna** (reactiva, en uns casos, i proactiva, en altres) als esmentats impactes extraterritorials.
- 3) Sota aquesta perspectiva, hem de concloure que **l'impacte de la creixent globalització econòmica sobre les unitats territorials és doble**:
 - a) D'un costat, **ha crescut la intensitat dels impactes (o pressions) de l'entorn sobre els distints subsistemes territorials**:
 - i) Moviments migratoris amb incidència sobre diverses parcel·les territorials: subsistema espacial (processos d'urbanització), mercat laboral local (incorporacions o eixides de noves persones treballadores als/dels distints segments d'aqueix mercat laboral), sistema productiu local (reorientació de les activitats productives) i subsistema socio-institucional (impacte sobre costums, tradicions, models de vida, ...).
 - ii) Internacionalització empresarial i relocalitzacions d'activitats productives d'abast tant regional com internacional (tot això acompanyat de significatius canvis tècnics i organitzatius, i també d'una creixent competència a escala internacional) → Processos de reconfiguració del teixit productiu local (canvis de titularitat empresarial, canvis de tasques dins una mateixa activitat productiva, alteracions en la composició de les activitats productives territorials) + Impacte sobre les estratègies de competitivitat de les empreses locals
 - b) De l'altre costat, i de forma paral·lela, **s'ha esdevingut una revalorització territorial des de distintes perspectives**:
 - i) Com a marc de les activitats productives, posat que garanteix la viabilitat de certes (no pas totes) estratègies empresarials de competitivitat
 - ii) Com a marc de vida (on satisfer les necessitats), d'oportunitats laborals i on assolir certes possibilitats de promoció social i laboral
 - iii) I, per tant, en un àmbit privilegiat d'actuació pública per tal d'assolir les característiques més adequades als dos marcs anteriors

TEXTOS DE SUPORT AL TEMA (ANNEX 1)

EL TERRITORI COM A SISTEMA (ANNEX 1.A)

“[El territori és] un conjunt format per una societat i l'espai que organitza. La noció de territori engloba doncs la noció d'espai, tot i que no es confon amb ella. Nosaltres percebem ací el territori com un conjunt dinàmic, delimitat per una frontera, a l'interior de la qual s'hi combinen i relacionen elements físics i humans els uns amb els altres. (...) La noció de territori comporta, explícitament, l'existència d'una organització social, política i econòmica que ordene l'espai” (Cunha, 1988: 188).

“Podem definir el territori tot establint: $T = A r E$, on T designa el territori; A els actors del territori; E l'espai físic que organitzen i ordenen, r els sistemes d'acció «produint» espai” (Cunha, 1988: 188-189).

“En un territori existeixen múltiples i variades interdependències entre las personas que l'integren, de manera que els actors poden jugar al mateix temps o de forma alternativa en molts diferents registres. La coexistència de distintes trames d'interdependència entre la població pot originar el *reforç mutu* entre les relacions que es mantenen a dins y a fora de l'economia i conformar una *atmosfera social* més o menys propícia a la assumpció de riscos i la creativitat i innovació davant l'entorn” (Gallego i Nácher, 2001: 94).

Des d'aquesta perspectiva, per tant, és possible concebre el territori com un **conjunt de subsistemes funcionals** (orientats a la consecució de certes funcions) estretament **interconnectats i articulats**.

SUBSISTEMA	CONTINGUT	FUNCIÓ
Cultural	<ul style="list-style-type: none"> ▪ valors, actituds, representacions ▪ normes, comportaments ▪ teixit institucional 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ identitat territorial ▪ regulació de conflictes ▪ determinació d'objectius d'acció ▪ coneixements
Tecnològic	<ul style="list-style-type: none"> ▪ coneixements ▪ saber-fer (aplicables a la producció)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ generació d'innovacions ▪ possibilitar l'adaptació del sistema productiu local
Econòmic	<ul style="list-style-type: none"> ▪ teixit productiu ▪ relacions de producció i intercanvi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ producció ▪ distribució (de bens i serveis)
Espacial	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nuclis de població ▪ vies de comunicació ▪ zones intermèdies 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ poblament ▪ possibilitar interaccions internes (proximitat física) i externes ▪ canalització de fluxos diversos (persones, béns, informació)
Natural	<ul style="list-style-type: none"> ▪ biosfera, hidrosfera, litosfera i atmosfera (“espai físic”)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ subministrament de matèria i energia ▪ recepció de residus

SÁNCHEZ, J.-E. (1991): *Espacio, economía y sociedad, Siglo XXI, Madrid. (ANNEX 1.B)***ESPACIO GEOGRÁFICO**

“En una primera aproximación, el espacio geográfico representa el medio en el cual se desarrolla la actividad del hombre, la acción humana y social, o sea, el marco de toda acción, relación, articulación o suceso en el que participa como variable el espacio físico y en el que desarrollan su vida y su actividad los hombres.

(...)

El ámbito de la realidad física que forma el espacio geográfico comprende el conjunto formado por el subsuelo, la superficie y la capa envolvente de la Tierra, al cual el hombre tiene capacidad de accesibilidad, a fin de usarlo para sus fines, actuaciones y relaciones. Lo que significa que el espacio geográfico no ha sido idéntico para cada comunidad histórica que ha ocupado un mismo medio, por cuanto con el desarrollo de la técnica ha aumentado la capacidad de accesibilidad o penetración en la litosfera, la hidrosfera y la atmósfera.

(...)

El espacio (geográfico) es, por tanto, el ámbito de la realidad por el que se interesa la geografía en general, y la geografía humana en particular en cuanto ámbito de la vida humana.

Lo esencial a tener en cuenta es que el espacio geográfico lo engloba todo (todas las relaciones humanas y sociales), y que todos los hechos físicos que se hallan a nuestro alcance están contenidos, y son, este espacio geográfico. El espacio, como espacio geográfico es, para el análisis geográfico, el medio o marco físico en el que se producen todas las actuaciones y relaciones humanas y sociales, con la superficie de la Tierra como ámbito esencial y predominante.” (pp. 3-4)

NIVELES DE ESPACIO EN GEOGRAFÍA

“El espacio geográfico, en su componente estrictamente material, será lo que denominaremos espacio físico o a veces espacio natural. Se halla constituido por todos los elementos físico-naturales y del ciclo de la naturaleza que se hallan presentes en el espacio geográfico y que poseen su propia dinámica. Comprende los factores físicos del espacio (entre los que destacarán los recursos físicos). (...) En su interacción específica podemos imaginarlo como el ecosistema natural, o espacio natural en sentido estricto. (...) En el sentido en que será utilizado aquí, el espacio físico se corresponde con la situación en que se hallan los factores naturales y el ciclo de la naturaleza dentro del espacio geográfico, cuando el hombre ha actuado en él. (...) [*en este segundo caso*] hablaremos de espacio social. Corresponderá al espacio resultante de la actuación del hombre sobre el medio físico, modificado según sus intereses; es por tanto un espacio producido. (...)

En el sentido aquí atribuido, el espacio geográfico se corresponde con el espacio social, en cada momento y lugar, cuando el hombre ha actuado sobre él. Mientras que si lo consideramos antes de dicha intervención humana, el espacio geográfico se correspondería con el espacio físico en su estado natural.

Por territorio entenderemos un espacio geográfico concreto en un momento dado y con unos límites establecidos, es decir, como áreas geográficas delimitadas. En un sentido amplio podemos considerar al territorio como una delimitación de espacio geográfico, es decir, conteniendo la parte de las tres esferas geográficas a las que es accesible el hombre en aquel momento; se trataría de un volumen (prisma) que tendría por perímetro la delimitación correspondiente a los límites establecidos sobre la superficie de la litosfera o de la hidrosfera marina, y por altura la suma de la litosfera y atmósfera a la cual se es accesible, al tiempo que conteniendo a la biosfera. No es de extrañar que en este sentido se derive hacia la asimilación de territorio a paisaje en lo que tiene de visual para el hombre. En sentido restringido se

denominará territorio a una superficie (área) delimitada de la litosfera y las películas superficiales de contacto con la misma; de hecho corresponde al área de la superficie de la Tierra misma (podría ser de otro planeta) delimitada por el perímetro señalado para el territorio en sentido amplio; en este sentido se está planteando esencialmente el territorio como soporte y como suelo” (pp. 5-6)

LA SATISFACCIÓN DE LAS NECESIDADES Y EL ESPACIO GEOGRÁFICO (PP. 87 I SS.)

“En su relación con el espacio geográfico el hombre debe adaptarse a él, al tiempo que es de donde obtendrá todos los recursos necesarios para la satisfacción de sus necesidades, ya que estos se hallan contenidos en alguna de las tres esferas geográficas: litosfera (con la hidrosfera), atmósfera y biosfera.

Ahora bien, un aspecto a tener muy presente, lo que otorga al espacio geográfico la categoría de factor en las relaciones sociales, es la distribución heterogénea de los recursos y las diferenciaciones climáticas. Será por ello que se hará entrar en juego los aspectos de la fijación y de movilidad diferencial respecto al medio geográfico.

(...)

Avanzando un paso más aparece una nueva premisa de base geográfica: satisfacer las necesidades vitales (individuales y colectivas de mantenimiento y reproducción) implica disponer de un espacio geográfico del cual obtener los recursos físicos (espacio de recursos) y de un espacio geográfico soporte y medio de vida y de sus relaciones sociales.

(...)

Ello permite plantear como premisa que la sociedad, como articulación espacio-temporal de individuos, precisa actuar sobre el espacio natural para adecuarlo a sus fines. Así ejerce un papel activo en las formas que irá asumiendo el espacio físico. El espacio es transformado por la sociedad. De acuerdo con esta dinámica es como se ha propuesto el concepto de espacio social en tanto que espacio resultante de la acción humana (social) sobre el espacio geográfico”

FUNCIONALIZACIÓN DEL ESPACIO (PP. 123 I SS.)

“(…) entendemos por funcionalización del espacio atribuirle un uso por parte del individuo o individuos que se han apropiado del mismo. (...) el hombre es capaz de introducir modificaciones en el medio físico (no de cambiar las leyes de la naturaleza), de forma que alcance a adaptarlo a sus necesidades e intereses, aunque también pueda destruirlo. Ello lo consigue a través de un proceso de funcionalización, usando una progresiva capacidad técnica de intervención espacial y aprovechándose de los mecanismos de movilidad.

De entre los diversos tipos de función dos son especialmente importantes como soporte y como medio de producción.”

MOBILITAT OBLIGADA PER MOTIUS DE TREBALL A LES COMARQUES VALENCIANES (ANNEX 2)
POBLACIÓ DE 16 I MÉS ANYS OCUPADA, RESIDENTS AL PAÍS VALENCIÀ, SEGONS COMARCA DE RESIDÈNCIA I LOCALITZACIÓ DEL TREBALL (% HORIZONTALS, ANY 2001)

Localització del treball →		Municipi de residència	Un altre municipi de la comarca	Un municipi d'una altra comarca del PV	Fora del País Valencià	Diversos municipis
Comarca de residència						
01	Els Ports	73,3	5,7	9,7	3,8	7,5
02	L'Alt Maestrat	73,5	3,6	13,7	1,8	7,4
03	El Baix Maestrat	74,0	12,9	2,7	4,3	6,1
04	L'Alcalatén	72,9	9,6	13,8	0,3	3,5
05	La Plana Alta	68,5	13,6	12,3	0,9	4,7
06	La Plana Baixa	62,7	17,7	12,9	0,6	6,1
07	El Alto Palancia	54,3	15,2	18,4	1,7	10,3
08	El Alto Mijares	49,9	3,3	38,5	1,2	7,2
09	El Rincón de Ademuz	58,6	7,0	11,2	12,5	10,8
10	Los Serranos	61,0	4,8	24,5	1,0	8,6
11	El Camp de Túria	43,4	12,0	34,5	1,4	8,7
12	El Camp de Morvedre	57,3	8,5	24,4	1,2	8,5
13	L'Horta Nord	30,2	17,8	41,6	1,2	9,2
14	L'Horta Oest	34,2	17,7	38,0	1,1	9,0
15	València	70,0	0,0	23,3	1,2	5,5
16	L'Horta Sud	32,6	25,3	33,1	0,9	8,1
17	La Plana de Utiel - Requena	72,0	6,7	12,7	2,0	6,6
18	La Hoya de Buñol	55,8	11,1	25,9	1,2	6,0
19	El Valle de Ayora	61,7	9,6	11,8	7,4	9,6
20	La Ribera Alta	56,2	14,7	17,0	1,5	10,7
21	La Ribera Baixa	57,7	9,8	20,9	1,3	10,3
22	La Canal de Navarrés	57,9	7,5	20,3	1,3	13,0
23	La Costera	61,1	14,1	13,6	1,3	9,9
24	La Vall d'Albaida	69,6	16,2	6,9	0,8	6,4
25	La Safor	57,3	22,0	8,9	1,0	10,8
26	El Comtat	57,6	13,6	22,0	0,9	5,9
27	L'Alcoià	78,3	4,9	11,7	1,1	4,0
28	L'Alt Vinalopó	77,1	6,3	8,7	3,4	4,5
29	El Vinalopó Mitjà	69,0	18,0	6,8	1,4	4,8
30	La Marina Alta	71,9	16,7	3,9	1,3	6,2
31	La Marina Baixa	70,6	20,3	3,5	0,8	4,8
32	L'Alacantí	68,9	15,5	7,6	1,6	6,4
33	El Baix Vinalopó	82,9	4,0	7,5	1,0	4,6
34	El Baix Segura	64,5	15,8	4,7	3,3	11,7
Total País Valencià		61,9	12,2	17,4	1,4	7,1

 Font: INE, *Censo de Población y Vivienda 2001* i elaboració pròpia

POBLACIÓ DE 16 I MÉS ANYS OCUPADA (EXCLOSA LA QUE TREBALLA EN DIVERSOS MUNICIPI), RESIDENTS AL PAÍS VALENCIÀ, SEGONS COMARCA DE RESIDÈNCIA I LOCALITZACIÓ DEL TREBALL (% HORIZONTALS, ANY 2001)

Localització del treball →		Comarca de residència			Un municipi d'una altra comarca del PV	Fora del País Valencià
		Total	Municipi de residència	Un altre municipi de la comarca		
Comarca de residència						
01	Els Ports	85,4	79,2	6,2	10,5	4,1
02	L'Alt Maestrat	83,3	79,4	3,9	14,7	2,0
03	El Baix Maestrat	92,5	78,8	13,7	2,9	4,6
04	L'Alcalatén	85,4	75,5	10,0	14,3	0,3
05	La Plana Alta	86,1	71,9	14,3	12,9	0,9
06	La Plana Baixa	85,7	66,8	18,9	13,7	0,6
07	El Alto Palancia	77,5	60,5	17,0	20,6	1,9
08	El Alto Mijares	57,3	53,8	3,5	41,5	1,3
09	El Rincón de Ademuz	73,5	65,7	7,8	12,5	14,0
10	Los Serranos	72,1	66,8	5,3	26,8	1,1
11	El Camp de Túria	60,7	47,5	13,1	37,8	1,6
12	El Camp de Morvedre	71,9	62,7	9,3	26,7	1,4
13	L'Horta Nord	52,9	33,3	19,6	45,8	1,3
14	L'Horta Oest	57,1	37,6	19,5	41,8	1,2
15	València	74,1	74,1	0,0	24,7	1,2
16	L'Horta Sud	63,0	35,4	27,5	36,0	1,0
17	La Plana de Utiel - Requena	84,2	77,1	7,2	13,6	2,1
18	La Hoya de Buñol	71,2	59,4	11,9	27,5	1,3
19	El Valle de Ayora	78,8	68,2	10,6	13,0	8,1
20	La Ribera Alta	79,3	62,9	16,4	19,1	1,6
21	La Ribera Baixa	75,3	64,3	11,0	23,3	1,4
22	La Canal de Navarrés	75,2	66,5	8,6	23,4	1,4
23	La Costera	83,5	67,8	15,6	15,1	1,4
24	La Vall d'Albaida	91,7	74,4	17,3	7,4	0,9
25	La Safor	88,9	64,2	24,7	9,9	1,1
26	El Comtat	75,6	61,1	14,5	23,4	1,0
27	L'Alcoià	86,7	81,6	5,1	12,2	1,2
28	L'Alt Vinalopó	87,3	80,8	6,6	9,1	3,6
29	El Vinalopó Mitjà	91,4	72,5	18,9	7,1	1,5
30	La Marina Alta	94,5	76,7	17,8	4,1	1,4
31	La Marina Baixa	95,5	74,2	21,3	3,6	0,8
32	L'Alacantí	90,2	73,6	16,6	8,1	1,7
33	El Baix Vinalopó	91,1	87,0	4,2	7,9	1,0
34	El Baix Segura	91,0	73,0	17,9	5,3	3,7
Total País Valencià		79,8	66,6	13,2	18,7	1,5

Font: INE, Cens de Població i Vivenda 2001 i elaboració pròpia